

**“ALISHER NAVOIYNING FARHOD VA SHIRIN DOSTONIDA
MUBOLAG‘A SAN‘ATINING LINGVOPOETIK XUSUSIYATLARI”**

Bo‘ronova Gulira‘no

Farg‘ona davlat universiteti

Filologiya fakulteti o‘zbek tili

yo‘nalishi 4-bosqich talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada Alisher Navoiyning Farhod va Shirin dostonida qo‘llanilgan mubolag‘a san‘atining lingvopoetik xususiyatlari tahlil etiladi. Tadqiqot jarayonida mubolag‘aning badiiy-tasviriy mohiyati, uning semantik va stilistik xususiyatlari hamda boshqa badiiy tasvir vositalari bilan o‘zaro munosabati ilmiy asosda yoritiladi. Shuningdek, mubolag‘aning obraz yaratishdagi roli, qahramonlarni ideallashtirishdagi ahamiyati va badiiy nutqning emotsional-ekspressiv qatlamini shakllantirishdagi funksiyalari ochib beriladi. Maqolada mubolag‘aning tilshunoslik nuqtai nazaridan semantik intensivlashuv, konnotativ ma‘no hosil qilish hamda lingvopoetik tizimdagi o‘rni masalalariga alohida e‘tibor qaratiladi. Tadqiqot natijasida mubolag‘aning nafaqat badiiy bezak vositasi, balki muallifning estetik qarashlarini ifodalovchi muhim poetik kategoriya ekanligi asoslab beriladi.

Kalit so‘zlar: mubolag‘a, lingvopoetika, badiiy tasvir vositalari, semantik intensivlashuv, konnotativ ma‘no, emotsional-ekspressivlik, obraz, ideallashtirish, metafora, tashbeh, Alisher Navoiy, Farhod va Shirin

Annotation: This article analyzes the linguopoetic features of hyperbole used in the epic Farhod va Shirin by Alisher Navoiy. The study examines the artistic and expressive nature of hyperbole, its semantic and stylistic characteristics, as well as its interaction with other figurative devices. Particular attention is given to the role of hyperbole in character formation, the idealization of heroes, and the development of the emotional-expressive layer of literary discourse. From a linguistic perspective, the article focuses on semantic intensification, the formation of connotative meaning, and the place of hyperbole

within the linguopoetic system. The results of the study demonstrate that hyperbole functions not only as a stylistic ornament but also as an important poetic category reflecting the author's aesthetic worldview.

Keywords: hyperbole, linguopoetics, figurative devices, semantic intensification, connotative meaning, emotional expressiveness, image, idealization, metaphor, simile, Alisher Navoiy, Farhod va Shirin

Аннотация: В данной статье анализируются лингвопоэтические особенности гиперболы в поэме Farhod va Shirin Alisher Navoiy. В процессе исследования раскрываются художественно-изобразительная сущность гиперболы, её семантические и стилистические характеристики, а также её взаимодействие с другими средствами художественной выразительности. Особое внимание уделяется роли гиперболы в создании образов, идеализации героев и формировании эмоционально-экспрессивного слоя художественного текста. В статье с лингвистической точки зрения рассматриваются вопросы семантической интенсификации, формирования коннотативного значения и места гиперболы в системе лингвопоэтики. В результате исследования обосновывается, что гипербола является не только средством художественной выразительности, но и важной поэтической категорией, отражающей эстетические взгляды автора.

Ключевые слова: гипербола, лингвопоэтика, художественные средства, семантическая интенсификация, коннотативное значение, эмоциональная экспрессивность, образ, идеализация, метафора, сравнение, Alisher Navoiy, Farhod va Shirin

Badiiy nutqning asosiy xususiyatlaridan biri uning obrazlilik, ifodalilik hamda emotsional-ekspressivlikka boyligidir. Ushbu xususiyatlar badiiy tasvir vositalari orqali yuzaga chiqadi va matnning estetik qiymatini belgilaydi. Shunday vositalardan biri mubolag'a san'ati bo'lib, u qadimiy poetik tafakkur mahsuli sifatida Sharq va jahon adabiyotida keng qo'llanilib kelinadi. Mubolag'a (arabcha "mubolag'a" — oshirish, kuchaytirish) badiiy nutqda narsa, hodisa, belgi yoki harakatning miqdoriy yoxud sifat jihatdan ataylab bo'rttirib tasvirlanishiga

asoslangan poetik vositadir. Ushbu san'at turining mohiyati real voqelikni aynan aks ettirishda emas, balki uni estetik maqsad asosida qayta ishlash, kuchaytirish va o'quvchi ongida yanada ta'sirchan shaklda gavdalantirishdan iboratdir. Tilshunoslik nuqtai nazaridan mubolag'a semantik transformatsiyaning muhim ko'rinishlaridan biri hisoblanadi. Unda til birliklari — so'z va iboralar o'zining denotativ (bevosita) ma'nosidan chiqib, konnotativ (qo'shimcha, emotsional-ekspressiv) ma'no kasb etadi. Natijada nutqda ma'no intensivlashuvi yuz beradi, ya'ni ifodalanayotgan belgi yoki holat kuchaytirilgan tarzda idrok etiladi. Mubolag'a jarayonida real voqelik bilan badiiy tasvir o'rtasida ma'lum darajada tafovut yuzaga keladi. Biroq bu tafovut badiiylikning buzilishi emas, aksincha uning asosiy sharti hisoblanadi. Chunki badiiy matnda haqiqat faktologik aniqlik bilan emas, balki estetik va obrazli ifoda orqali namoyon bo'ladi. Shu bois mubolag'a badiiy haqiqatni yanada yorqinroq va ta'sirchanroq ochib beruvchi vosita sifatida qaraladi. Alisher Navoiy ijodida mubolag'a san'ati alohida o'rin tutadi. Shoir ushbu vosita orqali obrazlarni ideallashtiradi, ularning ichki mohiyatini chuqurlashtiradi hamda o'quvchiga kuchli estetik ta'sir ko'rsatadi. Xususan, Farhod va Shirin dostonida mubolag'a qahramon xarakterini ochishda, ishqiy kechinmalarni ifodalashda va epik tasvir ko'lamini kengaytirishda muhim lingvopoetik vosita sifatida namoyon bo'ladi.

Mubolag'aning badiiy-tasviriy mohiyati, avvalo, uning til birliklari orqali yuzaga keladigan semantik va emotsional intensivlashuv xususiyati bilan belgilanadi. Mazkur jarayonda narsa yoki hodisaning belgi-xususiyatlari odatiy me'yor doirasidan chiqarilib, kuchaytirilgan holda ifodalanadi, natijada tasvir yanada yorqin, obrazli va ta'sirchan tus oladi. Bunday holatda so'z va iboralar o'zining bevosita, ya'ni denotativ ma'nosidan chekinib, qo'shimcha konnotativ ma'nolarni anglatishga xizmat qiladi, bu esa badiiy nutqning ekspressiv salohiyatini sezilarli darajada oshiradi. Shu bilan birga, mubolag'a badiiy matnning emotsional-ekspressiv qatlamini faollashtiruvchi muhim vosita sifatida namoyon bo'ladi. U orqali muallifning subyektiv munosabati, ichki kechinmalari hamda baholovchi pozitsiyasi ifodalanadi va o'quvchi ongida kuchli hissiy aks-

sado uyg'otiladi. Natijada matn faqat ma'lumot yetkazuvchi vosita bo'lib qolmay, balki estetik ta'sir ko'rsatuvchi murakkab kommunikativ birlikka aylanadi. Mubolag'a, ayniqsa, obraz yaratish jarayonida muhim rol o'ynaydi, chunki u orqali qahramonning muayyan sifatlari bo'rttirib ko'rsatiladi va shu asosda u ideallashtirilgan timsol darajasiga ko'tariladi. Bunday yondashuv epik tafakkur uchun xos bo'lib, unda individual xususiyatlar umumlashgan, tipik belgilarga aylantiriladi. Natijada obraz nafaqat konkret shaxs sifatida, balki muayyan g'oyaviy-estetik idealni ifodalovchi vosita sifatida ham namoyon bo'ladi. Bundan tashqari, mubolag'a badiiy makon va zamon ko'lamini kengaytirishga xizmat qiladi, chunki unda voqea-hodisalar miqyosi kengaytiriladi va tasvir ulug'vorlik kasb etadi. Bu xususiyat ayniqsa epik asarlarda yaqqol namoyon bo'lib, voqealar tasviriga keng qamrov, salobat va dramatik kuch bag'ishlaydi. Shu tariqa mubolag'a badiiy borliqni real voqelikdan yuqori darajaga ko'taradi va uni estetik jihatdan boyitadi. Mubolag'aning yana bir muhim jihati shundaki, u ko'pincha boshqa badiiy tasvir vositalari bilan uzviy aloqada qo'llanilib, murakkab lingvopoetik tizimni yuzaga keltiradi. Bunday holatda metafora, tashbeh va jonlantirish kabi vositalar bilan o'zaro uyg'unlashgan mubolag'a matnning semantik qatlamini chuqurlashtiradi, undagi ma'no ko'pqatlamliligini ta'minlaydi hamda o'quvchini faol talqin jarayoniga jalb etadi. Shuningdek, mubolag'a kommunikativ-pragmatik jihatdan ham muhim ahamiyat kasb etadi, chunki u muallifning maqsadli estetik ta'sirini amalga oshirishga xizmat qiladi. Mubolag'a orqali matnda urg'u kuchaytiriladi, e'tibor muayyan nuqtaga qaratiladi va o'quvchining hissiy idroki faollashtiriladi. Natijada badiiy matn nafaqat mazmunan, balki ta'sir kuchi jihatidan ham mukammal darajaga yetadi. Shu tarzda mubolag'a badiiy nutqda oddiy ifoda vositasi emas, balki mazmun va shakl uyg'unligini ta'minlovchi, obrazni chuqurlashtiruvchi va estetik ta'sirni kuchaytiruvchi muhim lingvopoetik kategoriya sifatida namoyon bo'ladi.

Badiiy nutq tizimi murakkab lingvopoetik hodisa sifatida alohida-alohida vositalarning yig'indisidan emas, balki ularning o'zaro aloqasi va uyg'unlashuvi natijasida yuzaga keladi. Shu nuqtai nazardan qaralganda, mubolag'a ham mustaqil

poetik vosita bo'lishi bilan birga, boshqa badiiy tasvir vositalari bilan uzviy munosabatda qo'llanilib, kompleks lingvopoetik tizimni shakllantiradi. Mubolag'aning eng yaqin aloqador vositalaridan biri metafora hisoblanadi. Metafora predmet yoki hodisalarning o'xshashligi asosida ma'no ko'chishini ta'minlasa, mubolag'a ana shu ko'chma ma'noni intensivlashtiradi va kuchaytiradi. Natijada metaforik tasvir yanada ta'sirchan, obrazli va emotsional tus oladi. Ko'plab hollarda mubolag'a metaforik asosda yuzaga kelib, uning semantik imkoniyatlarini kengaytiradi. Bu esa badiiy matnda majoziylik darajasining ortishiga olib keladi. Mubolag'a tashbeh (o'xshatish) bilan ham yaqin munosabatda bo'ladi. Tashbehda ikki narsa muayyan belgi asosida qiyoslanadi, mubolag'ada esa ushbu qiyos me'yor darajasidan oshirib yuboriladi. Shu jihatdan mubolag'ani kuchaytirilgan yoki ekstremal darajadagi o'xshatish sifatida talqin qilish mumkin. Bunday uyg'unlik natijasida tasvirning nafaqat aniqligi, balki ta'sir kuchi ham ortadi. Mubolag'a ko'pincha personifikatsiya (jonlantirish) bilan ham uyg'unlashadi. Bu jarayonda jonsiz tabiat hodisalari yoki abstrakt tushunchalar insoniy xususiyatlar bilan boyitilib, yana mubolag'a vositasida kuchaytiriladi. Natijada tasvir emotsional va dramatik jihatdan boyiydi, tabiat yoki borliq qahramonning ruhiy holati bilan uyg'unlashgan holda tasvirlanadi. Bu esa badiiy matnning semantik chuqurligini oshiradi. Shuningdek, mubolag'a ayrim hollarda kinoya (ironiya) bilan ham o'zaro munosabatga kirishadi. Bunda tashqi jihatdan kuchaytirilgan tasvir aslida teskari ma'noni anglatishi mumkin. Ya'ni mubolag'a orqali ifodalangan fikr ichki ma'noda inkor yoki tanqidni bildiradi. Bu holat mubolag'aning pragmatik va kontekstual imkoniyatlarini kengaytiradi.

Mubolag'aning boshqa badiiy vositalar bilan munosabati uning integrativ xususiyatini ko'rsatadi. Ya'ni u alohida holda emas, balki boshqa tasvir vositalari bilan o'zaro ta'sirda qo'llanilib, matnda ko'p qatlamli ma'no tizimini hosil qiladi. Bu esa o'quvchidan faqat yuzaki emas, balki chuqur lingvopoetik tahlilni talab etadi. Xususan, Alisher Navoiy ijodida mubolag'aning metafora, tashbeh va boshqa vositalar bilan uyg'un qo'llanishi yuqori badiiylikni ta'minlaydi. Ayniqsa, Farhod va Shirin dostonida bu vositalarning o'zaro sintezi natijasida obrazlar

yanada yuksak estetik darajada gavdalanadi. Shunday qilib, mubolag‘aning boshqa badiiy vositalar bilan munosabati uning faqat mustaqil poetik unsur emas, balki murakkab lingvopoetik tizimning ajralmas komponenti ekanligini ko‘rsatadi. Bu esa mubolag‘aning badiiy matndagi o‘rnini yanada muhim va ko‘p qirrali ekanligini tasdiqlaydi.

Yuqorida mubolag‘a san‘atining nazariy asoslari, uning badiiy tasvir tizimidagi o‘rni hamda lingvopoetik xususiyatlari yoritib berildi. Xususan, mubolag‘aning voqelikni badiiy idrok etish jarayonida ma’no kengaytirish, obrazni ideallashtirish va estetik ta’sir kuchini oshirishdagi ahamiyati alohida ta’kidlandi. Shu bilan birga, mubolag‘aning faqat nazariy jihatdan emas, balki konkret badiiy matn tarkibida qanday namoyon bo‘lishi, uning til birliklari orqali qanday ifodalanishi ham muhim masalalardan biri hisoblanadi. Chunki har bir badiiy asarda mubolag‘a o‘ziga xos kontekstda, muayyan obraz va g‘oyaviy mazmun bilan bog‘liq holda yuzaga chiqadi.

Jamoliddin ko‘runghach farri shohi,

Bu fardin yorudi mah to ba mohi.

Mazkur baytda **mubolag‘a (g‘uluvv)** san‘ati badiiy ifoda vositasi sifatida markaziy o‘rin egallaydi. Baytning birinchi misrasida “**farri shohi**” birikmasi orqali tasvirlanayotgan subyektning (Jamoliddin) ulug‘vorligi va nuroniyligi yuqori darajada poetiklashtirilgan. “Farr” leksemasi klassik adabiyotda ilohiy nur, saltanat va saodat ramzi sifatida qo‘llanib, shaxsning oddiy insoniy sifatlaridan yuksak maqomga ko‘tarilganini anglatadi. Bu yerda mazkur sema kuchaytirilgan holda qo‘llanib, mubolag‘aga zamin yaratadi. Ikkinchi misrada mubolag‘a yanada ravshanlashadi: “Bu fardin yorudi mah to ba mohi”. Ushbu ifodada Jamoliddinning “farr”i (nuri) nafaqat yer yuzini, balki “mah” (oy)dan “moh” (osmon jismlarining umumiy timsoli sifatida talqin qilinuvchi fazoviy kenglik)gacha yoritgani ta’kidlanadi. Semantik jihatdan bu yerda real voqelikdan keskin chetlanish kuzatiladi, ya’ni insoniy sifat (nuroniylilik) kosmik miqyosga ko‘tarilib, butun koinotni qamrab oluvchi darajada tasvirlanadi. Aynan shu jihat mubolag‘aning asosiy belgisi — tasvirning miqdoriy va makoniy jihatdan haddan tashqari

kengaytirilishini namoyon etadi. Tilshunoslik nuqtai nazaridan, mubolag'a bu baytda bir nechta vositalar orqali yuzaga chiqadi:

Leksik-semantik darajada — “farr”, “yorudi”, “mah”, “moh” kabi so'zlar yuqori poetik yuklama bilan qo'llanib, oddiy ma'nodan chiqib, ramziy-kengaytirilgan ma'no kasb etgan.

Metaforik transfer orqali — insoniy sifat (nurning mavjudligi) kosmik hodisa (osmon jismlarini yoritish)ga ko'chirilgan.

Gradatsion kengayish (“mah”dan “moh”gacha) orqali tasvir doirasi bosqichma-bosqich kattalashtirilgan.

Mazkur mubolag'aning badiiy-estetik funksiyasi — qahramonning ulug'vorligini maksimal darajada ideallashtirish, uni oddiy inson emas, balki deyarli ilohiy yoki afsonaviy darajadagi shaxs sifatida talqin qilishdan iborat. Bu hol mumtoz she'riyatga xos bo'lgan idealizatsiya tamoyili bilan uzviy bog'liq. Xulosa qilib aytganda, baytda mubolag'a san'ati Jamolidinning “farr”ini kosmik miqyosga olib chiqish orqali yuzaga keladi va u leksik-semantik kengayish, metaforik ko'chirish hamda makoniy chegaralarning buzilishi asosida shakllanadi. Natijada obraz maksimal darajada ulug'lanib, badiiy matnda kuchli ekspressivlik va estetik ta'sirchanlik hosil qilinadi.

Yuqoridagi baytda qahramonning ulug'vorligi uning “farr”i orqali kosmik miqyosda mubolag'ali tarzda ifodalangan edi. Unda asosan obrazning tashqi — nuroniylilik, ilohiylikka yaqin jihatlari bo'rttirib ko'rsatilgan bo'lsa, mazkur baytda ulug'lashning yo'nalishi ichki mohiyatga, ya'ni aqliy va ilmiy kamolotga ko'chadi. Shu tariqa mubolag'a faqat tashqi tasvir vositasi bo'lib qolmay, balki qahramon shaxsining mazmuniy chuqurligini ochishga xizmat qiladi:

Arastu bir kichik shogirdi oning.

Bo'lub Yunonda hikmat virdi oning,

Birinchi misrada “Yunonda hikmat virdi oning” ifodasi orqali qahramonning ilmiy salohiyati muayyan makon bilan bog'lab ko'rsatiladi. Mumtoz adabiy tafakkurda Yunon diyori qadimdan falsafa, mantiq va hikmatning markazi sifatida talqin qilinadi. Shu sababli qahramonning aynan shu hudud bilan bog'lanishi

tasodifiy emas, balki uning bilim darajasini maksimal darajada yuksaltirishga xizmat qiluvchi poetik vosita hisoblanadi. Bu yerda mubolag'a ochiq shaklda emas, balki kontekstual kengayish orqali yuzaga chiqadi: qahramon shunchaki bilimli emas, balki hikmatning o'ziga aylangan shaxs sifatida tasvirlanadi. Ikkinchi misrada esa mubolag'a o'zining eng yuqori cho'qqisiga chiqadi: "Arastu bir kichik shogirdi oning". Bu ifodada tarixiy haqiqatga mutlaqo zid bo'lgan tasvir berilgan bo'lsa-da, aynan shu zidlik badiiy ta'sirni kuchaytiradi. Arastu ilm-fan tarixida eng yirik mutafakkirlardan biri sifatida tanilgan bo'lib, u odatda ustoz, muallim maqomida tasavvur qilinadi. Baytda esa bu nisbat teskari qo'yilib, u "kichik shogird" darajasiga tushiriladi. Bu holat mubolag'aning klassik ko'rinishi bo'lib, unda bir obrazni yuksaltirish uchun ikkinchi yuksak obraz ataylab pasaytiriladi. Baytda mubolag'a bir necha qatlamda shakllangan. Avvalo, leksik-semantik darajada "hikmat", "Arastu", "shogird" kabi birliklar o'zaro bog'lanib, odatiy ma'no tizimidan chiqib ketadi va yangi, kuchaytirilgan semantik maydon hosil qiladi. Ikkinchidan, bu yerda semantik inversiya (munosabatlarning o'rin almashuvi) kuzatiladi, ya'ni ustozlik maqomi shogirdlik bilan almashtiriladi. Uchinchidan, gradatsion kuchayish mavjud: birinchi misrada yashirin mubolag'a bo'lsa, ikkinchi misrada u ochiq va keskin shaklga o'tadi. Shuningdek, baytda mubolag'a faqat individual ifoda vositasi bo'lib qolmay, balki umumiy poetik tizimning bir qismi sifatida namoyon bo'ladi. Ya'ni, oldingi baytda boshlangan ulug'lash jarayoni bu yerda yangi bosqichga ko'tarilib, qahramonning nafaqat tashqi, balki intellektual mukammalligi ham asoslanadi. Bu esa mumtoz she'riyatga xos bo'lgan kompleks idealizatsiya tamoyilini ko'rsatadi. Mazkur mubolag'aning badiiy-estetik vazifasi bir necha yo'nalishda namoyon bo'ladi. Birinchidan, u qahramonning ilmiy salohiyatini cheksiz darajada yuksaltiradi. Ikkinchidan, o'quvchida hayrat va qoyil qolish hissini uyg'otadi. Uchinchidan, obrazni real hayot chegaralaridan chiqarib, uni ideal, deyarli afsonaviy darajaga olib chiqadi.

Xulosa qilib aytganda, ushbu baytda mubolag'a qahramonning ilmiy qudratini haddan tashqari kattalashtirish orqali yuzaga kelgan bo'lib, ayniqsa

Arastuning “kichik shogird” sifatida tasvirlanishi bu jarayonning eng yuqori nuqtasini tashkil etadi. Natijada oldingi baytda boshlangan ulug‘lash izchil davom ettirilib, qahramonning har tomonlama mukammal siymosi shakllantiriladi va uning obrazida mutlaq kamolot g‘oyasi mujassamlanadi.

Tube mixi bila sonchib samakni,

Teshub nog‘i bila davri falakni.

Ushbu baytda mubolag‘a san‘ati qahramonning qudratini nihoyatda keskin va tasavvur doirasidan tashqariga olib chiqilgan shaklda ifodalashga xizmat qiladi. Birinchi misradagi “mixi bila sonchib samakni” ifodasi orqali qahramonning oddiy jismoniy harakati butun borliq miqyosiga kengaytiriladi. “Samak” so‘zi bu yerda osmon, yuqori fazo ma’nosida qo‘llanib, uni “mix bilan teshib o‘tish” tasviri mutlaqo imkonsiz hodisani anglatadi. Aynan shu imkonsizlik mubolag‘aning asosiy belgisini tashkil etadi, ya’ni real voqelik chegaralari ataylab buzilib, tasvir haddan tashqari kattalashtiriladi. Ikkinchi misrada bu mubolag‘a yanada kuchayadi: “teshub nog‘i bila davri falakni”. Bu yerda “nog‘” (tirnoq) kabi juda kichik va zaif unsur orqali “falak davri”, ya’ni butun osmon gumbazi teshib o‘tilayotgani tasvirlanadi. Kichik va katta o‘rtasidagi keskin nomutanosiblik mubolag‘aning ta’sirchanligini oshiradi. Ya’ni, juda arziyas vosita yordamida nihoyatda ulkan hodisa amalga oshirilayotgandek ko‘rsatiladi, bu esa tasvirning ekspressiv kuchini maksimal darajaga yetkazadi. Bu baytda mubolag‘a bir necha muhim xususiyatlar asosida yuzaga chiqadi. Avvalo, miqyoslar o‘rtasidagi keskin ziddiyat kuzatiladi: “mix” va “nog‘” kabi kichik predmetlar “samak” va “falak” kabi cheksiz makon bilan qarama-qarshi qo‘yiladi. Ikkinchidan, harakatning imkonsizligi tasvirlanadi, ya’ni teshib o‘tish kabi amal real hayotda amalga oshmaydigan darajada kengaytiriladi. Uchinchidan, bu yerda tasvirning kosmik darajaga olib chiqilishi orqali mubolag‘a o‘zining eng yuqori ko‘rinishlaridan birini namoyon qiladi. Shuningdek, mubolag‘a bu baytda faqat kattalashtirish bilangina cheklanmay, balki tasvirga kuchli dinamiklik ham beradi. “Sonchib”, “teshub” fe’llari orqali harakat faol va ta’sirchan tarzda ifodalanib, qahramonning qudrati bevosita harakat jarayonida namoyon bo‘ladi. Bu esa mubolag‘aning

jonliligini oshirib, o'quvchi tasavvurida kuchli obraz hosil qiladi.

Mubolag'aning badiiy vazifasi bu yerda qahramonni oddiy inson darajasidan butunlay chiqarib, uni tabiat va koinot qonunlariga bo'ysunmaydigan qudrat egasi sifatida tasvirlashdan iborat. Natijada obraz nafaqat ulug'lanadi, balki u deyarli afsonaviy, hatto mifologik darajaga ko'tariladi. Ushbu baytda mubolag'a kichik vositalar yordamida ulkan kosmik makonni zabt etish tasviri orqali yuzaga kelgan bo'lib, miqyoslar ziddiyati, imkonsiz harakat va tasvirning haddan tashqari kengaytirilishi asosida ifodalangan. Bu esa obrazning kuchli badiiy va ekspressiv ta'sirini ta'minlaydi.

Qilib chun barq zotin mazhar-i kul,

Jahoni aql xoshoki bo'lub kul.

Mazkur baytda mubolag'a san'ati qahramonning mohiyatini yuksak darajada umumlashtirish va uni oddiy idrok chegaralaridan tashqariga olib chiqish orqali ifodalanadi. Birinchi misradagi "barq zotin mazhar-i kul" birikmasi e'tiborni tortadi. "Barq" (chaqmoq) o'zining tezkorligi, yorqinligi va kuchliligi bilan ajralib turadi. Qahramon zotining aynan "barq" bilan bog'lanishi uning favqulodda qudratli va ta'sirchan ekanini bildiradi. "Mazhar-i kul" ifodasi esa bu qudratning faqat bir jihat bilan cheklanmay, balki umumiy, ya'ni "butunlik" darajasida namoyon bo'layotganini anglatadi. Shu tariqa mubolag'a qahramon mohiyatini kengaytirish, uni umumlashgan kuch sifatida talqin qilish orqali yuzaga chiqadi. Ikkinchi misrada mubolag'a yanada chuqurlashadi: "jahoni aql xoshoki bo'lub kul". Bu yerda "aql jahoni" — inson tafakkurining eng yuqori darajasi, idrok etish mumkin bo'lgan borliq sifatida tasavvur qilinadi. Biroq ushbu ulkan "aql jahoni" qahramon ta'sirida "xoshok" (mayda, arzimas narsalar)ga, so'ngra "kul" (yo'q bo'lish, yonib ketish natijasi)ga aylantiriladi. Demak, bu yerda mubolag'a nafaqat kattalashtirish, balki keskin kamaytirish orqali ham yuzaga kelgan: nihoyatda yuksak tushuncha (aql olami) mutlaqo ahamiyatsiz holga keltiriladi. Mubolag'a bu baytda bir necha muhim yo'nalishda namoyon bo'ladi. Avvalo, metaforik ko'chish orqali qahramon "barq" bilan aynanlashtiriladi. Ikkinchidan, "mazhar-i kul" va "jahon-i aql" kabi birikmalar orqali abstrakt tushunchalarning konkretlashtirilishi

kuzatiladi. Uchinchidan, “xoshok” va “kul” soʻzlari orqali semantik pasaytirish yuzaga kelib, bu mubolagʻaning kuchini yanada oshiradi. Yaʼni, juda yuksak tushuncha keskin tarzda arziyas darajaga tushiriladi.

Mubolagʻaning muhim xususiyatlaridan biri shundaki, u baʼzan faqat kattalashtirish bilan emas, balki qarama-qarshi yoʻnalishdagi keskin oʻzgarishlar orqali ham ifodalanadi. Mazkur baytda aynan shu holat kuzatiladi: bir tomondan qahramon “barq” darajasida yuksaltirilsa, ikkinchi tomondan butun “aql jahoni” uning qarshisida yoʻq darajasiga tushiriladi. Bu esa tasvirning badiiy keskinligini va taʼsirchanligini kuchaytiradi. Shuningdek, baytda mubolagʻa chuqurroq falsafiy maʼno ham kasb etadi. Qahramonning mavjudligi oldida “aql jahoni”ning ahamiyatsizlashuvi oddiy ulugʻlashdan tashqari, uning idrokdan ham yuqori turuvchi siymo ekanini anglatadi. Bu esa obrazni oddiy insoniy darajadan chiqarib, yanada yuksak, umumlashgan mohiyat sifatida talqin qilishga olib keladi. Bu baytda mubolagʻa qahramonni “barq” darajasiga koʻtarish va uning taʼsirida “aql jahoni”ni “xoshok” hamda “kul”ga aylantirish orqali ifodalangan boʻlib, metaforik kengayish, semantik pasaytirish va keskin qarama-qarshilik asosida yuzaga kelgan. Natijada obraz nihoyatda kuchli badiiy va falsafiy mazmun kasb etadi.

Xulosa qilib aytganda, mubolagʻa badiiy nutqning muhim lingvopoetik vositalaridan biri sifatida tasvirning ifodaliligi, emotsional-ekspressivligi va estetik taʼsirchanligini taʼminlashda alohida oʻrin tutadi. U orqali narsa va hodisalarning belgi-xususiyatlari kuchaytirilgan holda ifodalanib, badiiy matnda semantik intensivlashuv yuzaga keladi hamda konnotativ maʼno qatlamlari boyiydi. Shu jihatdan mubolagʻa nafaqat stilistik bezak vositasi, balki mazmuni chuqurlashtiruvchi va obrazni yuksaltiruvchi muhim poetik kategoriya sifatida namoyon boʻladi.

Alisher Navoiy ijodi, xususan, Farhod va Shirin dostoni misolida olib borilgan tahlillar shuni koʻrsatadiki, mubolagʻa qahramon obrazini ideallashtirish, uning ichki ruhiy olamini ochib berish hamda ishqiy kechinmalarni chuqur ifodalashda muhim lingvopoetik vosita sifatida xizmat qiladi. Farhod obrazi tasvirida qoʻllangan mubolagʻa uning jismoniy qudrati va maʼnaviy barkamolligini yuksak

darajada aks ettirib, uni epik ideal darajasiga ko'taradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Alisher Navoiy. Farhod va Shirin. — Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot, turli nashrlar.
2. Navoiy, A. Xamsa. — Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi nashriyoti.
3. Mahmudov N. Tilshunoslik va nutq madaniyati. — Toshkent: O'zbekiston, 2010.
4. Jo'rayev N. O'zbek adabiyoti tarixi. — Toshkent: O'qituvchi, 2008.
4. Rasulov T. Badiiy nutq va lingvopoetika asoslari. — Toshkent: Fan, 2015.
5. Qodirov V. Stilistika va badiiy tasvir vositalari. — Toshkent: Universitet, 2012.
6. Hojiahmedov A. Sharq mumtoz poetikasi. — Toshkent: Mumtoz so'z, 2011.
7. Karimov S. O'zbek tilining stilistikasi. — Toshkent: Fan va texnologiya, 2016.